

Дослідження уявлень студентів про особистісні якості лідера

Стаття розкриває проблему розуміння студентами поняття “лідер” та їх уявлень про особистісні лідерські якості. Вивчено значущість відповідальності як якості лідера. З’ясовано, що уявлення студентів про соціально-психологічний феномен лідерства і притаманні лідерові особистісні якості досить повні, адекватні, значною мірою співпадають із висновками наукових досліджень.

Ключові слова: якості лідера, відповідальність.

Статья раскрывает проблему понимания студентами понятия “лидер” и их представлений о личностных лидерских качествах. Изучены значимость ответственности как качества лидера. Выяснено, что представления студентов о социально-психологическом феномене лидерства и присущих лидеру личностных качествах достаточно полные, адекватные, в значительной степени совпадают с выводами научных исследований.

Ключевые слова: качества лидера, ответственность.

Проблема лідерства – проблема, яка вже тривалий час вивчається багатьма дослідниками різних галузей: соціології, політології, психології, педагогіки та інших наук.

Найбільш значущий внесок у вивчення поняття лідерства в зарубіжних дослідженнях зробили такі науковці, як Г.Тард, Г. Лебон, Е. Богардус, Е. Хантер, Т. Адорно, К. Берд, Р. Стогділл, А. Кунц, К. Левін, Сенфорд, Дж. Лолландер, Ф. Фідлер, В. Шутц, Р. Хауз, Д. Мак-Грегор, Р. Лайкерт, Т. Джекобс.

Розробка поняття лідерства зарубіжними вченими ведеться у трьох основних напрямках: теорія вроджених рис лідерства, теорія лідерства як функції групи та теорія лідерства як функції ситуації.

Що стосується вивчення лідерства вітчизняними дослідниками, то вагомий внесок в розвиток теорій лідерства зробили А.Ф. Лазурський, В.М. Бехтерев, А.С. Макаренко, Е.С. Кузьмін, Б.Д. Паригін, А.В. Петровський, Л.І. Уманський, Р.Л. Кричевський, Т.В. Бендас, Н.В. Грішина, А.Л. Свенцицький, А.С. Чернишев, А.Н. Лутошкін, Н.Н. Обозов, Б.Г. Ананьєв, М.М. Рижак, Т.Н. Мальковська.

Природа, специфіка, функції, типологія лідерства як форми неофіційного керівництва досліджується у працях В.Ф. Ануфрієва, В.Д. Гончарова, В.І. Зацепіна, Т.Н. Мальковської.

Прояви лідерства в дитячих групах на кожному віковому етапі, їх специфіку й організаторські та координаційні функції широко розглянуто у працях психологів: Г.М. Драгунової, О.С. Залужного, І.С. Кона, А.П. Краковського, Д.І. Фельдштейна та ін. Формування мотивації лідерства відповідно до вікового підходу у вивченні онтогенезу особистості досліджували Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін, С.В. Походенко. Проблему виховання лідерів, створення умов для розвитку лідерських здібностей та формування соціально-активної особистості розглядали такі відомі педагоги і психологи, як І.Д. Бех, І.П. Іванов, А.Н. Лутошкін, А.С. Макаренко, С.М. Мудрик, Л.І. Новикова, І.П. Підласий, В.О. Сухомлинський.

Б.Д. Паригін трактує лідерство як один з процесів організації та управління малої соціальної групи, який сприяє досягненню групових цілей в оптимальний термін і з оптимальним ефектом [8]. Інші науковці (Н.І. Алексєєва, С.А. Багреців, І.Д. Бех, Дж. Террі) визначають лідерство як вплив на групу, що спонукає її членів до досягнення спільної мети. І. Валер, Ф. Массарик, Р. Таннекебаром трактують лідерство як міжособистісну взаємодію, яка виявляється в конкретній ситуації за допомогою комунікативного процесу і спрямована на досягнення цілей. О.М. Зайцева, Р.Л. Кричевський під лідерством розуміють явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на групу в цілому в напрямку виконання групових завдань.

Серед найновіших досліджень лідерства основна частина присвячена вивченню лідерства у сфері політики, управління організаціями дослідження лідерства в представників окремих професій (зокрема, працівників органів внутрішніх справ тощо). Тільки деякі роботи містять інформацію щодо лідерства в учнівських чи студентських колективах.

Зокрема, А.В. Кобера вивчала організаційно-психологічні детермінанти лідерства в органах внутрішніх справ України. Нею розроблено інтеграційну модель управлінського лідера органів внутрішніх справ, визначено психолого-педагогічні умови, методи і засоби оптимізації лідерства в ОВС [3].

С. А. Осіпова досліджувала сучасні тенденції формування інституту політичного лідерства та їх прояв в Україні. Авторка розкрила сутність і основний зміст тенденцій формування інституту політичного лідерства в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються в українському суспільстві, описала найефективніші шляхи формування політичного лідерства в сучасних політичних умовах [7].

Н.В. Мараховською уперше теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови ефективності

формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу, а саме: спрямування мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього вчителя на лідерство в процесі навчання; здобуття майбутнім учителем сукупності інтегрованих знань про лідерство в педагогічній діяльності; забезпечення розвитку лідерських умінь майбутнього вчителя в процесі навчання; набуття майбутнім учителем практичного досвіду лідерства під час педагогічної практики. Виявлено особливості формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу, а саме: збагачення мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх учителів мотивами лідерства, здобуття знань про лідерство за рахунок розкриття змісту цих дисциплін, який відбиває інформацію про людину, її особистісні якості, зокрема й лідерські; формування лідерських умінь й дотримання стійкої лідерської позиції студентами в процесі діалогічної взаємодії, яка є характерною ознакою гуманітарних дисциплін. Авторка розуміє лідерство як процес організації та управління колективом, а поняття “лідер” означає особистість, яка має цінний для групи потенціал, ініціює взаємодію членів групи, впливає на згуртування колективу; критерії (мотиваційний, когнітивний, операційний, контроль-корегувальний) та їх показники, рівні ефективності лідерських якостей майбутніх учителів.

Н.В.Мараховською уточнено критерії та показники сформованості лідерських якостей майбутніх учителів, до яких вона віднесла: мотиваційний (прагнення стати лідером у педагогічній діяльності); когнітивний (характер засвоєння знань про лідерство в педагогічній діяльності); операційний (лідерські вміння: організаторські, комунікативні, перцептивні, прогностичні, креативні, саморегуляції), контроль-корегувальний (забезпечує збереження стійкої лідерської позиції, яка відбивається в самовираженні лідерських якостей у педагогічному процесі, подоланні перешкод, що заважають самореалізації в лідерстві) [5].

В.В.Ягоднікова займалась вивченням особливостей формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи. Авторка виокремила основні теоретичні напрями визначення значущих факторів ефективного лідерства:

1) суб'єктивно-психологічний, згідно з яким лідер є особистістю з відповідними соціально-психологічними якостями, тобто лідер трактується як біопсихологічне явище, без урахування соціально-економічної зумовленості;

2) функціонально-ситуаційний, який стверджує, що лідерство виникає як відповідь на потребу ситуації; за такого підходу зменшується роль активності особистості й до уваги не беруться особистісні риси, але поява лідера пояснюється як результат місця, часу та обставин;

3) інтегрований напрям, згідно з яким лідерство є процес організації міжособистісних відносин у групі.

На думку В.В. Ягоднікової, на характер лідерської ролі впливає взаємозв'язок трьох змінних: якості лідера, якості послідовників, чи відомих, і характер ситуації, в якій виявляється лідерство. Авторка стверджує, що процес формування лідерських якостей в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи буде ефективнішим, якщо реалізувати відповідну технологію, що передбачає наявність таких педагогічних умов: урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства старшокласників; забезпечення цілеспрямованого розвитку лідерських якостей старшокласників шляхом організації учнівського колективу, самоврядування та школи лідерів; створення стимулювального і розвивального середовища, використовуючи інтерактивні форми роботи (КТС, тренінги, рольові ігри); створення гуманних відносин суб'єктів виховання [10].

Д.В. Беспалов досліджував вплив організованості групи на лідерство і його ефективність у напружених ситуаціях спільної діяльності. В роботі йдеться про потенційні можливості лідерства, що склалися в високоорганізованих групах (узгоджена думка групи щодо лідерства, стійкість лідерства, лідерський "резерв", співвідношення лідерів-організаторів і дезорганізаторів, адекватне сприйняття лідерів групою). Реалізується лідерство в напружених ситуаціях спільної діяльності в збігу рівня домагань лідерів і їх реального внеску в групу, оптимальному поєднанні стратегічного і тактичного лідерства. Говорить про те, що поява лідерів-дезорганізаторів у групі зумовлена відсутністю можливості у потенційних лідерів реалізувати себе в рамках офіційних структур, а також моральними рисами особистості лідера. Тривале перебування лідера в ролі дезорганізатора або організатора позначається на особливостях його особистості [1].

Проблемою розвитку лідерських якостей займалась А.И. Давлетова. Авторкою виявлено та систематизовано теоретичні передумови психологічного супроводу розвитку лідерських якостей студентської молоді. З позицій особистісного підходу визначено специфіку розвитку лідерських якостей студентів в умовах навчання в педагогічному вузі. Зазначено, що розвиток лідерських

якостей у студентів педагогічного вузу буде ефективним, якщо: процес організації психолого-педагогічного супроводу розвитку лідерських якостей буде виступати як частина цілісного педагогічного процесу вузу; ефективність процесу розвитку лідерських якостей визначається особливими умовами, створеними в ході психолого-педагогічного супроводу; реалізується поетапна робота за програмою психолого-педагогічного супроводу розвитку лідерських якостей [2].

Актуальність полягає у спробі дослідити проблему лідерства в студентському колективі. Лідерська позиція характеризується відповідальним ставленням до себе, інших членів групи, природи, світу; готовністю взяти на себе відповідальність при розв'язанні проблемних ситуацій. Формування лідера – одна з граней формування національної еліти.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження щодо розуміння студентами поняття “лідер” та їх уявлень про особистісні якості, які притаманні лідерові.

Для вивчення даної проблеми була розроблена анкета, результати опитування за якою були опрацьовані за допомогою контент-аналізу.

Зокрема, на запитання 1 даної анкети, в якому було запропоновано дати визначення лідера, отримані результати, які свідчать про те, що у визначеннях переважає особистісний компонент. Результати подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Контекст відповідей щодо розуміння студентами поняття “лідер”

Контекст відповідей (компонент)	Кількісний показник	Результати у %
Особистісний	145	60,4
Соціально-психологічний	95	39,6

Відповідно до відображених у таблиці 1 результатів можна говорити про те, що переважна більшість опитаних (60,4 %) описує лідера як такого, якому притаманні певні особистісні характеристики. Це говорить про те, що студенти бачать невід'ємними ознаками лідера такі якості, як впевненість у собі, цілеспрямованість, організованість, чесність, справедливість.

Типовими були такі відповіді студентів: *“Лідером вважаю людину, яка має авторитет, йде до своєї мети, не боїться труднощів та говорить правду”*; *“...це людина, яка за допомогою своїх здібностей, вмінь і сил впливає на інших людей”*; *“...це людина, яка володіє хорошими ораторськими здібностями, вміє переконувати і вести людей за собою”* тощо.

Решта опитуваних, а це 39,6 %, в процесі визначення, хто такий лідер, виявилися більшою мірою орієнтованими на соціально-психологічні прояви лідерства. У такому підході до розуміння лідера акцент ставиться насамперед на здатності об'єднувати людей, усвідомлювати відповідальність за інших тощо.

Прикладами таких визначень можуть слугувати такі: “Лідер – це людина, яка не боїться брати на себе відповідальність за інших”; “Лідер повинен добре ставитись до інших, вміти вести їх за собою”; “Лідер – людина, яка швидко пристосовується до будь-якої ситуації, вирішує конфліктні питання і може повести колектив за собою”; “Лідером можна назвати ту людину, яка досить активна і може повести за собою” та інші.

Отже, дослідження показало, що студенти загалом досить повно і адекватно визначають, хто такий лідер, та водночас їх визначення відзначаються певною індивідуальною своєрідністю, що, на нашу думку, відображає актуальність тих чи інших аспектів лідерства для кожного респондента.

Пункт 2 нашої анкети був спрямований на виявлення найважливіших якостей лідера, якими їх бачать студенти. Кількісний аналіз отриманих даних подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Найважливіші якості лідера очима студентів (n=240, %)

№ з/п	Якість	Дані у %
1.	Впевненість	58,3
2.	Комунікабельність	58,3
3.	Сміливість	54,2
4.	Відповідальність	52
5.	Наполегливість	50
6.	Рішучість	45,8
7.	Інтелектуальність	42,5
8.	Організованість	40,4
9.	Цілеспрямованість	39,2
10.	Організаторські здібності	36,3
11.	Чесність	35,4
12.	Витривалість	33,3
13.	Дружність	33,3
14.	Ввічливість	29,6
15.	Справедливість	29,2
16.	Енергійність	27
17.	Мудрість	27

18.	Переконливість	27
19.	Веселий характер	25
20.	Харизма	25
21.	Ентузіазм	22,1
22.	Доброзичливість	20,8
23.	Сила волі	19,2
24.	Активність	18,8
25.	Надійність	18,8
26.	Послідовність	14,6
27.	Уважність	13,3
28.	Відвертість	12,5
29.	Об'єктивність	12,5
30.	Кмітливість	12,5
31.	Життєрадісність	11,7
32.	Ораторські здібності	10,4
33.	Краса (зовнішність)	9,2
34.	Впертість	8,3
35.	Кмітливість	8,3
36.	Відкритість	6,3
37.	Доброта	6,3
38.	Ініціативність	4,2
39.	Поступливість	1,3

На основі отриманих даних можна зробити висновок про те, що портрет лідера очима студентів об'єднує досить різноманітні ознаки та особистісні якості, включаючи зовнішню привабливість, інтелектуальні здібності, вольові якості, комунікативні та організаційні здібності тощо.

З таблиці видно, які якості студенти найчастіше вважають притаманними лідеру, а які найрідше. Стосовно найчастіше зазначених якостей, то сюди слід віднести: комунікабельність (58,3%), впевненість (58,3%), сміливість (54,2%), відповідальність (52%), наполегливість (50%).

Співвідносячи ці емпіричні дані з результатами інших психологічних досліджень, бачимо, що виявлені нами особливості сприйняття студентами особистості лідера та його основних якостей цілком кореспондуються з рисами лідера, котрі були виявлені прихильниками теорії рис (Л. Бернард, В. Бінхам, О. Тед, С. Кілбоурн), серед яких зокрема: сильне прагнення до відповідальності і завершення справи; енергія і наполегливість у досягненні мети; ризикованість і

оригінальність у вирішенні проблем; ініціативність; самовпевненість; здатність впливати на поведінку оточуючих, структурувати соціальні взаємини; бажання взяти на себе всі наслідки дій та рішень; здатність протистояти фрустрації і розпаду групи [4].

Отже, уявлення студентів про соціально-психологічний феномен лідерства і притаманні лідерові особистісні якості досить повні, адекватні, значною мірою співпадають із висновками наукових досліджень. Справедливо буде зосередити увагу й на аналізі якостей лідера, котрі, на думку студентів, не є важливими, а відтак, й зустрічаються найрідше. З таблиці видно, що до таких якостей належать ініціативність (4,2%), доброта (6,3%), поступливість (1,3%), відкритість (6,3%).

Зрозумілою є ситуація щодо таких якостей як доброта та поступливість. Важко говорити про ефективність лідера за умови переважання у нього таких рис. Їх домінування, швидше за все, призводитиме до вразливості лідера, а відтак, знижуватиме й ефективність його діяльності.

Що стосується низької частоти зустрічаємості у відповідях таких важливих для лідера якостей, як ініціативність (4,2%) та відкритість (6,3%), то, на нашу думку, однією з причин може бути недостатньо чітке розуміння їх не лише як особистісних якостей, а й змісту самих понять. Про це в своєму дослідженні говорить і Купцова Н. В. [6].

Наступний пункт анкети мав за мету на основі виокремлення найважливіших якостей лідера шляхом їх ранжування респондентами визначити ранг значущості відповідальності як однієї з важливих якостей (рис. 1.).

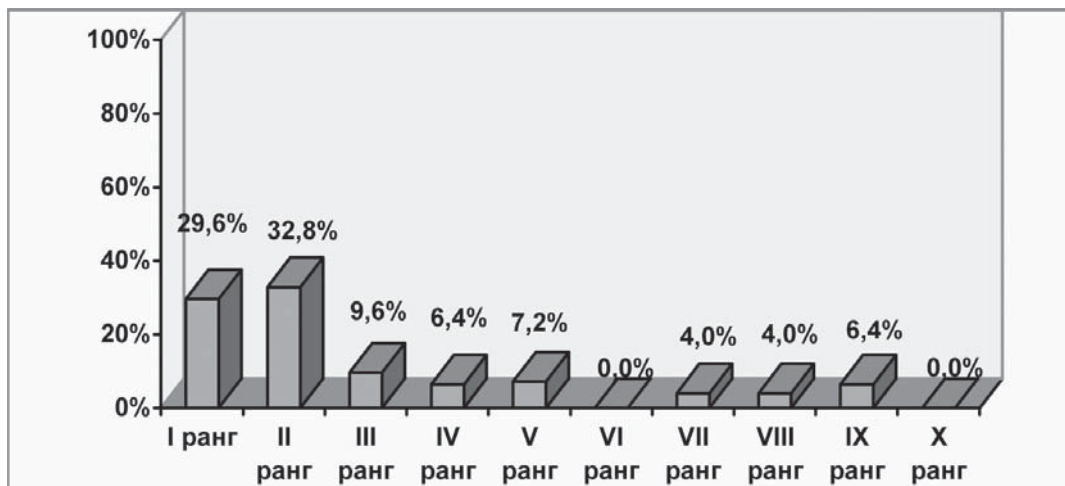

Рис. 1. Рангова значущість відповідальності як якості лідера (n=125, %)

На основі отриманих даних було зроблено висновки щодо значущості такої якості, як відповідальність в системі лідерських

якостей, з точки зору студентів. Як бачимо з рисунку 1, найчастіше відповідальність посідає перший чи другий ранг (29,6% та 32,8% відповідно). На користь значущості відповідальності в діяльності лідера, вказує й суттєвий відрив першого й другого рангів від інших. З рисунку 1 бачимо, що серед решти рангів (III-X) максимальний показник складає всього 9,6%. Виходячи з цього можна говорити, що відповідальності, як якості (рисі) лідерства студенти надають великого значення в системі лідерських якостей особистості.

Четвертий пункт нашої анкети передбачає оцінку студентами якостей (вони називалися студентами в пункті другому) як у лідера їх групи, так і у самих себе. Їм було запропоновано дати оцінку від 1 до 5 балів кожній названій ними якості.

З результатів бачимо, що переважна більшість досліджуваних оцінює прояв лідерських якостей у лідера групи балами 4 та 5. На нашу думку, це говорить про той факт, що студенти висувають в лідери ту людину, яка володіє якостями, котрі розуміються самими студентами під поняттям “лідер”.

Проте є якості, які студенти оцінили у 1-3 бали, хоча їх відсоток незначний. До таких якостей належать: впевненість, комунікабельність, організаторські здібності, справедливість, енергійність, мудрість, активність, уважність, життєрадісність, краса (зовнішність), хитрість, ініціативність.

Аналізуючи самооцінку студентів щодо прояву лідерських якостей бачимо, що переважна кількість респондентів оцінюють наявність лідерських якостей власне у себе у 3-4 бали. Можна припустити, що це зумовлено відсутністю необхідності у переважній більшості студентів проявляти лідерські якості на практиці, тобто відсутністю “лідерської активності”. На нашу думку, це є наслідком того, що “лідерську місію” в групі виконує безпосередньо лідер.

Також варто звернути увагу на певну відмінність у кількості оцінок лідерських якостей в 1-2 бали у першому і другому випадках. Як бачимо, таких оцінок при самооцінці лідерських якостей менше. Тут зустрічаються енергійність, мудрість, доброта та наполегливість.

Окремо акцентуємо увагу на показниках такої якості лідера, як відповідальність. Як бачимо з результатів дослідження, переважна більшість респондентів оцінюють відповідальність у 4-5 бали в контексті діяльності саме лідера, а не при самооцінці (64% і 17,6% проти 46,4% і 11,2% відповідно). Оцінка відповідальності в 3 бали має 18,4% при оцінці якостей лідера, та 33,6% при самооцінці. Також при самооцінці ряд студентів оцінили відповідальність у 2 бали (8,8%), чого не зустрічається в оцінках даної якості у власне лідера групи.

Отже, базуючись на даних, отриманих в ході опрацювання анкет, можна говорити про широкий спектр розуміння студентами важливості ролі відповідних лідерських якостей в діяльності лідера. Зокрема, варто зазначити, що уявлення студентів про соціально-психологічний феномен лідерства і притаманні лідерові особистісні якості досить повні та адекватні, значною мірою співпадають із висновками наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Беспалов Д. В. Влияние организованности группы на лидерство и его эффективность в напряженных ситуациях совместной деятельности: На примере учебных групп подростков и юношей : автореф. дис ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Д.В.Беспалов. – Курск, 2005. – 24 с.
2. Давлетова А. И. Развитие лидерских качеств студентов педагогического вуза : атореф. дис... кандидата психологических наук : 19.00.07 /А.И.Давлетова. – Москва, 2007. – 22 с.
3. Кобера А. В. Організаційно-психологічні детермінанти лідерства в органах внутрішніх справ України : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.06 / А.В.Кобера // Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К. , 2008. – 16 с.
4. Купцова Н.В. Открытость как профессиональная черта личности психолога-консультанта // Актуальные вопросы психологии и психологического образования. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://econf.rae.ru/article/5253> (20.03.2012)
5. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : дис... канд. наук: 13.00.04/ Н.В.Мараховська . — Х.: Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди, 2009. – 22 с.
6. Ольшанский Д. В. Основные теории лидерства. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://psyfactor.org/lib/liderttheory.htm>
7. Осіпова С.А. Сучасні тенденції формування інституту політичного лідерства та їх прояв в Україні : дис... канд. наук: 23.00.02/С.А.Осіпова. – О.: Одес. нац. юрид. акад, 2006. — 16 с.
8. Парыгин Б.Д. Регуляция социально-психологического климата трудового коллектива /Б.Д.Парыгин. – Л.: “Наука”, 1986. – 16 с.
9. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки: Монографія/ М.В.Савчин. –Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 280 с.

10. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / В. В.Ягоднікова; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – О., 2006. –215 арк.

This article reveals the problem of understanding the students the concept of “leader” and their ideas about personal leadership skills. Studied the importance of responsibility as a leader. It was found that students’ understanding of the socio-psychological phenomenon of leadership and leader of the inherent personal qualities rather full, adequate, largely coincide with the conclusions of scientific research.

Key words: quality leadership, responsibility.

Отримано: 21.02.2012 р.

УДК 37. 147: 37 011. 3-051: 78

В.М.Лабунець, Р.І.Ковальський

Особливості формування виконавської техніки майбутнього учителя музики у процесі інтеграції інструментальних дисциплін

У статті розглядаються особливості формування виконавської техніки студентів у процесі інтеграції дисциплін інструментального циклу. Автори вважають, що основним чинником інтеграції музично-виконавських дисциплін педагогічна задача. Усі компоненти музично-виконавської підготовки складають інтегративну цілісність, яка має спільну мету, спільні принципи, єдину внутрішню організацію, для якої характерні взаємозв’язок і взаємозалежність усіх структурних компонентів.

Ключові слова: інтеграція, інструментально-виконавська діяльність, педагогічна задача, педагогічна ситуація, професійна підготовка, міждисциплінарна взаємодія.

В статье рассматриваются особенности формирования исполнительской техники студентов в процессе интеграции дисциплин инструментального цикла. Автор считает, что основным фактором интеграции музыкально-исполнительских дисциплин выступает педагогическая задача. Все компоненты музыкально-исполнительской подготовки составляют интегративную целостность, которая имеет общую цель, общие принципы, единую внутреннюю организацию, для которой характерны взаимосвязь и взаимозависимость всех структурных компонентов.